

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОСКУРНІНА НАДІЯ ВІКТОРІВНА

УДК [658:339.54]:005.584(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛІНГУ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному економічному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Малярець Людмила Михайлівна,
Харківський національний економічний університет,
завідувач кафедри вищої математики
та економіко-математичних методів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Кузьмін Олег Євгенович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
директор Навчально-наукового інституту
економіки і менеджменту

доктор економічних наук, доцент
Тарасюк Михайло Вікторович,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
професор кафедри фінансів

Захист відбудеться «18» квітня 2013 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.055.01, у Харківському національному економічному університеті за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного економічного університету за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-а.

Автореферат розісланий «18» березня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Чмутова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з передумов інтеграції економіки України в світове господарство є конкурентоспроможність підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) на міжнародних ринках. Порівняння існуючих видів зовнішньоекономічної діяльності підприємств (ЗЕДП) підтверджує, що Україна перебуває у значній залежності від імпорту продукції машинобудування. Так, у передкризовому 2008 р. імпорт по машинах та устаткуванню перевищував експорт більш ніж у 2 рази. Через кризові явища, які супроводжувались девальвацією гривні щодо основних світових валют і скороченням кредитування промисловості, обсяги імпорту машин та устаткування у 2009 р. по відношенню до 2008 р. зменшились на 53,2%, транспортних засобів – на 82,1%, приладів та апаратів – на 44,7%. У 2011 р. відбувається поступове відновлення імпорту: обсяги імпорту машин та устаткування зросли на 56,5%, транспортних засобів – на 69,3%, приладів та апаратів – на 15,7% по відношенню до 2010 р. Подальше відновлення позитивних тенденцій розвитку ЗЕДП можливе завдяки посиленню сучасних функцій управління, які дозволяють модифікувати організаційну та інформаційну структуру підприємств таким чином, щоб відстежувати і своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, пристосовуючись до них. Як таку функцію доцільно використовувати контролінг.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства організується згідно з діючими законами й змінами до них, що періодично вносяться і відчутно впливають на ефективність його діяльності. Для розроблення об'єктивних управлінських рішень необхідно враховувати як зовнішні фактори, що істотно впливають на результати діяльності підприємства, так і внутрішні фактори впливу на здійснення ЗЕД. Такий підхід має реалізовуватись при формуванні системи контролінгу на підприємстві, що веде зовнішньоекономічну діяльність. Потреба в реалізації функцій контролінгу найбільшою мірою відчувається на великих промислових підприємствах, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність і вимагають сучасних методів та інструментів управління і контролю, що свідчить про недоліки в існуючій системі управління.

У країнах далекого та близького зарубіжжя проблеми ЗЕДП і використання контролінгу досліджували такі відомі вчені, як І. Вебер, Н. Гофман, А. Градов, Х. Дітгер, Д. Зерфлінг, В. Івашкевич, О. Кіреєв, Е. Коротков, К. Кюппер, Р. Манн, Е. Майєр, М. Мескон, Т. Миролубова, Т. Райхман, Л. Стровський, І. Фамінський, Ф. Хедоурі, П. Хорват, Д. Шнайдер, К. Штоффель та ін. В Україні дослідженням практичних і теоретичних аспектів контролінгу та зовнішньоекономічної діяльності підприємства присвячені роботи вчених І. Багрової, Л. Батченко, В. Власюка, Г. Дарманської, М. Дідківського, Р. Долінської, Ю. Козака, В. Козика, О. Кузьміна, Л. Ліпич, Ю. Макогона, Л. Малярець, Т. Мельник, В. Новицького, І. Піддубного, Л. Піддубної, В. Пономаренка, М. Пушкаря, М. Тарасюка, Т. Циганкової, О. Шкурупій, Ю. Яковлева та ін.

Разом з тим не всі питання, пов'язані з формуванням та впровадженням контролінгу ЗЕД на промислових підприємствах, розглянуто в роботах науковців, що потребує розвитку і подальшої розробки теоретичних засад та методичного

забезпечення. Саме питання уточнення змісту зовнішньоекономічної діяльності підприємства та її контролінгу, оцінювання ЗЕДП з урахуванням впливу законодавчо-правових факторів, інформаційної підтримки контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства ще недостатньо відпрацьовані та вимагають подальшого розвитку. Таким чином, об'єктивна необхідність уточнення теоретичних положень і розробки методичного забезпечення контролінгу ЗЕДП зумовила актуальність теми дисертаційної роботи, її мету і задачі дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планами наукових досліджень Харківського національного економічного університету за темою «Розробка науково-методичних засад контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства» (номер державної реєстрації 0110U004679), де автором як відповідальним виконавцем були розроблені науково-методичні положення контролінгу ЗЕДП і комплексна методика оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є подальший розвиток теоретичних підходів, розробка методичного забезпечення формування, впровадження та функціонування контролінгу зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішено такі задачі:

уточнити визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання як об'єкта контролінгу;

удосконалити змістовне наповнення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства як складової системи управління ним;

обґрунтувати систему підконтрольних показників зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства;

виявити тенденції перебігу зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств в Україні в цілому та Харківському регіоні зокрема;

розробити методичний підхід до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств з урахуванням впливу законодавчо-правових факторів;

обґрунтувати і розробити інформаційну підтримку контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства;

удосконалити методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства;

сформувати організаційні заходи впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства.

Об'єктом дослідження є процес контролінгу зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства.

Предметом дослідження є теоретико-методичне забезпечення та практичні рекомендації щодо формування та впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертації є наукові концепції, теоретичні розробки провідних сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, що стосуються економічних проблем управління та економіки підприємства. Для досягнення поставленої мети і задач дослідження у

роботі використано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: *абстрактно-логічний метод, системний підхід, методи аналізу і синтезу* – для подальшого розвитку теоретичних положень контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, удосконалення змістовного наповнення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності як складової системи управління на підприємстві, розроблення інформаційної підтримки контролінгу зовнішньоекономічної діяльності, формування організаційних заходів впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності; *статистичного аналізу* – для порівняння, оцінки та інтерпретації фактичних даних щодо результатів господарювання машинобудівних підприємств України в цілому та Харківського регіону зокрема; *економетричні методи* – для побудови регресійних моделей з *dummy*-змінними визначення впливу законодавчо-правових факторів ЗЕДП; *метод багатовимірної статистичного аналізу*, а саме: *факторний аналіз* – для виявлення внутрішніх латентних факторів розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства; *моделі кривих росту* – для прогнозування тен-денцій розвитку ЗЕДП; *розроблення узагальнюючого показника якості* – для формування ієрархічної системи підконтрольних показників для оцінювання ЗЕДП; *економічного аналізу* – для виявлення причин відхилень підконтрольних показників та визначення резервів розвитку ЗЕДП; *графічний метод* – для візуалізації отриманих результатів.

Інформаційною базою дослідження стали праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, законодавчі та нормативні документи, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Харківського обласного статистичного управління і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, дані фінансової і статистичної звітності машинобудівних підприємств Харківського регіону.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в подальшому розробленні й обґрунтуванні теоретичних засад, методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, а саме:

удосконалено:

методичне забезпечення контролінгу ЗЕД машинобудівного підприємства, особливість якого полягає в його реалізації за такими етапами: моніторинг стану всієї діяльності підприємства та його зовнішньоекономічної діяльності; визначення місця ЗЕД в діяльності конкретного підприємства; визначення форм проведення контролінгу ЗЕДП; формування системи підконтрольних показників; розроблення еталонного рівня значень підконтрольних показників; визначення зовнішніх правових факторів впливу ЗЕДП; визначення загальних факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність підприємства; оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства; контроль та аналіз функціонування ЗЕДП; проведення контролю відхилень значень підконтрольних показників ЗЕДП; розроблення управлінських рішень щодо ЗЕД підприємства; розроблення комплексу заходів щодо усунення виявлених критичних відхилень підконтрольних показників;

змістовне наповнення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності завдяки виділенню таких його функцій, як моніторинг стану зовнішньоекономічної діяльності підприємства, сервіс, що забезпечує інформаційну підтримку всіх інших

функцій управління, аналіз та оцінювання ЗЕДП на аналітичній основі, контроль за підконтрольними показниками з застосуванням методу відхилень й розроблення управлінського рішення;

дістали подальшого розвитку:

система підконтрольних показників ЗЕД підприємства, відмінністю якої є врахування трьох складових: ефективності, яка виражається валютною ефективністю експорту, економічною ефективністю експорту, ефективністю реалізації продукції на внутрішньому ринку; динаміки змін на основі дослідження змін індексів вартості та ціни експортованої продукції, її фізичного обсягу та структури, виконання плану реалізації продукції за експортом та на внутрішньому ринку; структурних зрушень та раціональності використання коштів за питомою вагою виду продукції в загальному обсязі експорту, виробництва, накладних витрат у собівартості експорту, за коефіцієнтом віддачі коштів, вкладених в експортні операції. Запропоновані показники рекомендується використовувати як підконтрольні;

методичний підхід до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства, відмінністю якого є врахування впливу на ефективність його діяльності зовнішніх законодавчо-правових факторів на основі економетричних моделей з *dummy*-змінними, внутрішніх факторів, які характеризують стан внутрішніх бізнес-процесів на підприємстві, а також використаного узагальнюючого показника якості ЗЕДП, який визначено за підконтрольними показниками з урахуванням їхніх тенденцій, що дозволяє оцінити стан зовнішньоекономічної діяльності підприємства порівняно з конкурентами;

інформаційна підтримка контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, яка, на відміну від існуючих, враховує типи інформації й систему інформаційних потоків, ґрунтується на методі відхилень, який передбачає зіставлення прогнозних значень підконтрольних показників, отриманих за кривими росту й досягнутих фактичних значень, у процесі чого при узагальненні причин відхилень виявляються слабкі місця та резерви розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства, на основі причинно-наслідкових механізмів розробляються організаційні заходи щодо активізації системи управління ЗЕД на підприємстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає в підвищенні ефективності контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства на основі реалізації методичного забезпечення, яке передбачає: оцінку зовнішньоекономічної діяльності підприємства, інформаційну підтримку контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, формування організаційних заходів впровадження контролінгу ЗЕД підприємства.

Результати дисертаційної роботи, що мають прикладний характер, впроваджено у виробничо-господарську діяльність ВАТ «Турбоатом» (довідка № 1-40/13-2184 від 08.10.2012 р.) у вигляді науково-методичних положень контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах, методики оцінювання зовнішньоекономічної діяльності, інформаційної підтримки контролінгу ЗЕДП, процедури організаційних заходів щодо активізації системи управління ЗЕД; ТОВ «ВТО «Світло шахтаря» (довідка № 351 від 08.10.2012 р.) – у

вигляді розробки інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень з використанням контролінгу ЗЕДП. Основні результати дослідження теоретичного і методичного характеру використовуються у Харківському національному економічному університеті при викладанні дисципліни «Менеджмент» для напряму підготовки «Облік і аудит» (довідка № 12/86-40-208/1 від 03.10.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою, всі результати якої одержані безпосередньо автором та знайшли відображення в наукових публікаціях. Внесок автора у роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку основних опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, викладені у дисертації, оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми розвитку оціночної діяльності та інших консалтингових послуг» (Харків, 2010), «Антикризові аспекти регулювання економіки», (Харків, 2010), «Розвиток України в умовах глобалізації» (Харків, 2011), «Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів» (Київ, 2011), «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (Харків, 2012).

Публікації. Основні результати і висновки роботи опубліковано в 12 наукових працях, зокрема: 1 розділ у колективній монографії, 6 статей у наукових фахових виданнях, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій – 5,41 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належить 4,76 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Роботу викладено на 239 сторінках машинописного тексту, в тому числі основний текст – 178 сторінок. Дисертаційна робота містить 17 рисунків (з яких 6 займають 6 повних сторінок), 19 таблиць (з яких 9 займають 12 повних сторінок), 7 додатків – на 23 сторінках, список використаних джерел з 208 найменувань – на 20 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; розкрито сутність і стан досліджень з питань зовнішньоекономічної діяльності підприємства та її контролінгу в сучасних умовах; сформульовано мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження; відображено наукову новизну одержаних результатів і практичне значення запропонованих рекомендацій.

У першому розділі – «Теоретичні аспекти контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства» – уточнено визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємств як об'єкту контролінгу, удосконалено змістовне наповнення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства як складової системи управління ним; обґрунтовано систему підконтрольних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

У дисертаційній роботі на основі критичного аналізу визначень видів діяльності підприємства в сучасних умовах розвитку економіки в Україні уточнено

визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємства як сукупності ринкових відносин підприємства, що здійснюються в процесі виробництва, розподілу, обміну, реалізації продукції з метою її експорту (імпорту) для забезпечення ефективності його діяльності. Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» розглянуто види зовнішньоекономічної діяльності підприємства та визначено рівень їхнього поширення на промислових підприємствах України, що дозволило зробити висновок про переважання експортно-імпортних операцій.

Для ефективного управління ЗЕД промислові підприємства мають відстежувати ринкові тенденції, своєчасно реагувати на їхні зміни, що спроможний забезпечити контролінг. У роботі проаналізовано сучасні концепції контролінгу вітчизняних і зарубіжних учених, що є підґрунтям для визначення контролінгу як окремої системи, яка спроможна інтегрувати управління на підприємстві; як функцію, що забезпечує підтримку інших функцій управління; як процес досягнення цілей; як концепцію ефективного управління підприємством. Тому контролінг є особливою складовою системи управління підприємством для досягнення цілей з позиції майбутніх періодів та функціонально реалізується завдяки моніторингу стану підприємства в цілому, сервісу, що забезпечує інформаційну підтримку всіх інших функцій, аналізу й оцінювання функціонування на аналітичній основі, контролю за підконтрольними показниками на основі застосування методу відхилень, планування підконтрольних показників на основі прогнозу їхніх значень й розроблення управлінського рішення.

До основних елементів контролінгу на підприємстві рекомендовано віднести види, функції, принципи, цілі, завдання, інструменти і методи, інформаційне забезпечення та службу контролінгу. В сучасних умовах господарювання запропоновано використовувати такі види контролінгу: стратегічний, оперативний, поточний та самоконтролінг; функції: інтеграційну, моніторинг стану зовнішньоекономічної діяльності підприємства, інформаційно-сервісну, комплексне оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства, контроль і аналіз ЗЕДП, планування підкон-трольних показників, розроблення управлінського рішення щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства; принципи контролінгу: системність, динамічність, стратегічність, оперативність, звітність, удосконалення організаційної структури підприємства; форми організації: ревізійні, відділи контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, групи, аудитори; методи та інструменти контролінгу: метод відхилень, ABC-аналіз, GAP-аналіз, аналіз вузьких місць, XYZ-аналіз, портфельний аналіз, аналіз сильних і слабких сторін підприємства (SWOT-аналіз), розробка сценаріїв.

У дисертації доведено, що для успішного формування, впровадження та здійснення контролінгу зовнішньоекономічну діяльність доцільно визначати за трьома складовими: за ефективністю, динамікою змін, структурними зрушеннями та раціональністю використання коштів. Аналіз існуючого методичного забезпечення оцінювання ЗЕДП показав, що впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства слід розпочати з формування системи підконтрольних показників. Для аналізу ефективності експортно-імпортних операцій важливо спів-ставити результати від діяльності з витратами на

її проведення, але такий підхід не можна вважати універсальним. Тому оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства набуває системного характеру тоді, коли в процесі аналізу охоплені всі сторони та елементи цього виду діяльності у їхній взаємодії.

У роботі обгрунтована доцільність оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства показниками за такими складовими: ефективності – валютна ефективність експорту (x_1), економічна ефективність експорту (x_2), ефективність реалізації продукції на внутрішньому ринку (x_3); динаміки змін – індекс вартості експортованої продукції (y_1), індекс ціни експортованої продукції (y_2), індекс фізичного обсягу експортованої продукції (y_3), індекс структури експортованої продукції (y_4), виконання плану за експортом (y_5), виконання плану реалізації на внутрішньому ринку (y_6); структурних зрушень та раціональності використання коштів – питома вага даного виду продукції в загальному обсязі експорту (z_1), питома вага даного виду продукції в загальному обсязі виробництва (z_2), питома вага накладних витрат в собівартості експорту (z_3), коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції (z_4).

Застосування запропонованої системи показників уможливило визначення «вузьких місць» з використанням резервів розвитку підприємств.

У другому розділі – «Оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства для її контролінгу» – досліджено сучасний стан і тенденції перебігу зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств в Україні в цілому та в Харківському регіоні зокрема, визначено вплив зовнішніх законодавчо-правових факторів як важливого чинника контролінгу ЗЕД підприємства та розроблено методичний підхід до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Аналіз макроекономічних тенденцій господарювання промислових підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні та в Харківському регіоні, свідчить про існування позитивних тенденцій у динаміці їхнього розвитку. У січні-листопаді 2012 р. експортні поставки промислових підприємств Харківської області зросли на 10,8% по відношенню до 2011 р., в той час, як імпортні зросли на 22,0%. Найбільшим споживачем товарів вітчизняної промисловості є країни СНД, обсяги експорту товарів до яких у порівнянні з січнем-листопадом 2011 р. зменшились на 2,2%, імпорту – на 5,5%. Однак обсяги експорту до інших країн світу, з якими співпрацюють підприємства Харківського регіону, зросли у 1,5 рази, а імпортні надходження – на 44,1%. Основними товарами, які експортували підприємства за межі України, були машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (29,7% від загального обсягу експорту області), продукти рослинного походження (12,7%), готові харчові продукти (8,8%), жири та олії тваринного або рослинного походження (8,1%).

На досліджуваних машинобудівних підприємствах Харківської області, а саме ДП «Харківський завод транспортного машинобудування ім. В.О. Малишева», ЗАТ «Серп і молот», Харківському державному авіаційному виробничому підприємстві, ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ВАТ «Турбоатом» було виявлено, що спільними проблемами в управлінні їхньою

зовнішньоекономічною діяльністю є необхідність розроблення організаційно-економічних заходів щодо коригування нерівномірності змін значень валютної ефективності експорту, індексу фізичного обсягу експортованої продукції, виконання плану з експорту, коефіцієнта віддачі коштів, вкладених в експортні операції. Вирішити такі питання можливо на основі виявлення «вузьких місць» та резервів розвитку ЗЕД з урахуванням впливу зовнішніх факторів, які не залежать від підприємства, та внутрішніх факторів, дія яких корегується в процесі управління ЗЕД. Було встановлено, що існує певний перелік нормативно-правових актів, які регулюють та істотно впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємств. Це, зокрема, Митний кодекс України, закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і «Про Єдиний Митний тариф». Як довели результати дослідження підприємства приділяють увагу управлінню внутрішніми факторами, в той час як врахування дії зовнішніх факторів є обмеженим. У роботі узагальнено пропозиції щодо визначення впливу на ефективність ЗЕДП зовнішніх факторів, які в основному полягають у змінах в законах, що регулюють ЗЕДП. Такий вплив доцільно описати економетричними моделями з *dummy*-змінними. В дисертації визначено рейтинг впливу змін в законах, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність підприємств, ухвалених за період дослідження, на валютну ефективність експорту продукції підприємств. Моделі обчислено з використанням статистичного пакета Statgraphics Plus V5.1 International Professional та перевірено на статистичну якість на основі критеріїв: коефіцієнта детермінації (R^2), Фішера (F), Дарбіна-Уотсона (DW), Стьюдента. Отримана модель впливу змін основних законів, що регулюють ЗЕДП, на валютну ефективність експорту продукції в цілому для ПАТ «АВТРАМАТ» має вигляд:

$$x_1 = 0,1614 + 0,102z_4 - 0,0495p_{23} - 0,0333p_{24};$$

$$F = 824,76 \quad R^2 = 0,9936, \quad DW = 2,0906$$

де x_1 – валютна ефективність експорту продукції; z_4 – коефіцієнт віддачі коштів, вкладених в експортні операції; p_{23} – фактор зміни в законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність підприємства» № 253-VI від 10.04.2008 р., яким було заборонено обмеження імпорту товарів, щодо яких устанавлюються певні квоти, до повного використання цих квот, p_{24} – фактор зміни до цього ж закону № 923-VI від 09.02.2009 р., яким була спрощена процедура митного оформлення товарів, що ввозяться або вивозяться з України.

Побудовані моделі доводять, що зміни в законодавчих актах, які регулюють ЗЕД підприємств, істотно впливають на ефективність їхньої діяльності.

За впливом внутрішніх факторів на валютну ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства за розробленими моделями з використанням багатовимірного статистичного факторного аналізу найвищий рейтинг притаманний фактору віддачі коштів, вкладених в експортні операції.

Таким чином, визначення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів є підґрунтям для формування дійових стратегічних та оперативних управлінських рішень щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

З метою підвищення об'єктивності аналізу й оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємства в дисертації розроблено методичний підхід до її оцінювання, що технологічно передбачає виконання таких етапів: формування системи окремих показників, які цілісно та повно описують діяльність стосовно її ефективності, динаміки змін, структурних зрушень та раціональності використання коштів; визначення зовнішніх, зокрема законодавчо-правових факторів та внутрішніх факторів впливу; виявлення ієрархічних причинно-наслідкових зв'язків, вимірювання рівнів стану основних характеристик діяльності та діяльності в цілому на удосконаленому методі побудови узагальнюючого показника якості ЗЕДП Харрінгтона; виявлення резервів функціонування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства; ухвалення управлінських рішень щодо покращення функціонування та розвитку ЗЕД підприємства. Розроблений узагальнюючий показник зовнішньоекономічної діяльності підприємства враховує закон розподілу значень підконтрольних показників та окремі функції перетворення їхніх значень та обчислюється як середнє геометричне інтегральних показників трьох складових ЗЕД – ефективності, динаміки змін, структурних зрушень та раціональності використання коштів. Таким чином, формується ієрархічна система показників, яка дозволяє діагностувати та виявити проблеми в управлінні ЗЕДП, що потребують негайного реагування.

Згідно з обґрунтованим методичним підходом здійснено комплексну оцінку ЗЕДП, яка доводить існування спільних проблем в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, що досліджувались. Зокрема, аналіз динаміки узагальнюючого показника зовнішньоекономічної діяльності ДП «Харківський завод транспортного машинобудування ім. В.О. Малишева» (рис. 1) довів існування тенденції неритмічного функціонування підприємства та низьку ефективність його ЗЕД.



Рис. 1. Динаміка узагальнюючого показника ЗЕДП ДП «Харківський завод транспортного машинобудування ім. В.О. Малишева» за 2008–2012 рр.

Практична реалізація розробленого методичного підходу до оцінювання ЗЕДП довела його адекватність для визначення результатів функціонування підприємства, аналізу причин, що зумовили значення окремих показників та рівня узагальнюючого показника й оцінювання здатності підприємства протистояти кризовим явищам різного роду.

У третьому розділі – «Методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства» – розроблено інформаційну підтримку контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства; розроблено методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності; сформовано організаційні заходи впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Процес впровадження системи контролінгу на підприємстві нерозривно пов'язаний з координацією існуючих потоків інформації та створенням системи інформаційної підтримки управлінського рішення. У роботі запропонована класифікація типів інформації контролінгу ЗЕД, яка у структурованому вигляді є основою інформаційних потоків та використовується під час проведення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві і представлено як нормативно-довідкову й фактографічну. Кожен етап формування контролінгової інформації характеризується ступенем використання окремих елементів функцій управління ЗЕД (облік, контроль, аналіз, планування й координація) в процесі її підготовки.

У концепції контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства, що орієнтована на інформаційну систему, виокремлено змістовні, структурні та процесуальні елементи в межах системи. Уточнено систему інформаційних потоків контролінгу ЗЕД підприємства, які мають такі ознаки: документ (на чому фізично міститься інформація); проблематика (інформація про результати ЗЕД); виконавця (посадову особу, що передає інформацію); періодичність (частота передачі щомісячно, щоквартально, щоденно).

Інформаційна підтримка контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства ґрунтується на результатах аналізу відхилень підконтрольних показників ЗЕДП та здійснюється за такими етапами: 1) складання прогнозу підконтрольних показників ЗЕДП за кривими росту; 2) обчислення відхилень реально досягнутих та прогнозних значень підконтрольних показників; 3) аналіз відхилень; 4) розробка організаційно-економічних заходів щодо реалізації існуючих резервів або усунення істотних недовиконань.

Так, за моделлю $x_3 = 1,242 + 0,0017t - 0,00028t^2$ ($R^2 = 0,4908; F = 7,71; DW = 2,096$) прогнозні значення ефективності реалізації продукції ПАТ «АВТРАМАТ» на внутрішньому ринку (x_3) становлять: 1,1629; 1,1529; 1,1424. Маємо невелике зменшення ефективності реалізації продукції на внутрішньому ринку. В той же час прогнозні значення економічної ефективності експорту зростають (за моделлю $x_2 = 1,18 - 0,0039t + 0,00012t^2$ маємо 1,1493; 1,1503; 1,1515).

Рекомендації щодо інформаційної підтримки контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства враховують узагальнення можливих причин відхилень від прогнозу підконтрольних показників та передбачають розроблення відповідних управлінських заходів (табл. 1).

Застосування пропозицій щодо розвитку інформаційної підтримки в умовах конкретного підприємства – ПАТ «АВТРАМАТ» – дозволило визначити, що для підвищення ефективності його ЗЕД за підконтрольними показниками

$x_1, x_2, x_3, y_1, y_3, y_4, y_6, z_3$ та z_4 існують резерви, які запропоновано використати за розробленими заходами: резерв у рамках валютної ефективності експорту доцільно спрямувати на реалізацію інноваційних проектів, що забезпечать додатковий прибуток підприємству. резерв у рамках економічної ефективності експорту та наклад-них витрат в собівартості експорту доцільно використати в проекті модернізації існуючого виробничого обладнання та вдосконалення технології виробництва експортної продукції, що забезпечить стійкий попит на зовнішньому ринку.

Таблиця 1

Аналіз відхилень підконтрольних показників за складовою ефективності ЗЕДП

| Підконтрольний показник | Тип відхилення | Можливі причини відхилення | Відповідальні підрозділи | Рекомендовані заходи |
|---|-----------------|---|----------------------------|---|
| x_1 – валютна ефективність експорту | $\Delta \leq 0$ | Збільшення валютних надходжень від експорту | Планово-економічний відділ | Відстеження змін валютного курсу та законодавчих факторів у процесі планування |
| | | | Юридична служба | |
| | $\Delta > 0$ | Зменшення валютних надходжень від експорту | Планово-економічний відділ | Проведення на базі калькуляції витрат аналізу затрат і результатів ЗЕД з метою виявлення можливості скорочення змінних і постійних витрат |
| | | | Юридична служба | |
| | | Збільшення дисконтованих витрат на виробництво й реалізацію | Фінансовий відділ | |
| | | | Бюро реалізації | |
| Відділ управління виробництвом | Бюро МТЗ | | | |
| x_2 – економічна ефективність експорту | $\Delta \leq 0$ | Збільшення виручки від продажу валюти | Планово-економічний відділ | Відстеження змін валютного курсу |
| | | Зменшення повних витрат на експорт | | Формування ефективної системи матеріального та нематеріального стимулювання |
| | $\Delta > 0$ | Збільшення повних витрат на експорт | Фінансовий відділ | Аналіз витрат на експорт з метою пошуку шляхів іншого скорочення |
| x_3 – ефективність реалізації продукції на внутрішньому ринку | $\Delta \leq 0$ | Збільшення обсягу експорту | Планово-економічний відділ | Коригування бізнес-плану, врахування резервів. Формування ефективної системи матеріального та нематеріального стимулювання |

| | | | | |
|--------------------------------|---|--|----------------------------|---|
| | $\Delta > 0$ | Збільшення ціни на експортну продукцію | Планово-економічний відділ | Формування гнучкої цінової політики для зменшення впливу підвищення курсів валют і цін на ресурси |
| | | Збільшення витрат на виробництво і реалізацію експортної продукції на внутрішньому ринку | Фінансовий відділ | Виявлення можливості раціонального скорочення витрат |
| | | | Бюро реалізації | |
| | | | Бюро МТЗ | |
| Відділ управління виробництвом | Пошук шляхів зниження матеріало- та енергомісткості продукції | | | |

Резерв у рамках ефективності реалізації продукції на внутрішньому ринку та виконання плану реалізації на внутрішньому ринку доцільно спрямувати на освоєння нових ринків збуту та формування ефективної системи матеріального і не матеріального стимулювання працівників, які відповідають за виконання плану на внутрішньому ринку; резерв у рамках індексу вартості експортованої продукції вимагає детального аналізу ринкової ситуації та перегляду системи формування цінової політики підприємства, що дозволить збільшити частку власних коштів; резерв у рамках індексів фізичних обсягів та кількості експортованої продукції орієнтує підприємство на необхідність перегляду системи формування планових показників ЗЕД та розробку проектів щодо залучення перспективних інвесторів; резерв у рамках віддачі коштів, вкладених в експортні операції забезпечує основу для розробки заохочувальних заходів перерозподілу отриманого додаткового прибутку.

У дисертації обґрунтовано методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності, за яким технологічно передбачено здійснення таких етапів: моніторинг стану всієї діяльності підприємства та його зовнішньоекономічної діяльності; визначення місця зовнішньоекономічної діяльності в діяльності конкретного підприємства; визначення форм проведення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства; формування системи підконтрольних показників; розроблення еталонного рівня значень підконтрольних показників; визначення зовнішніх правових факторів впливу ЗЕДП; визначення загальних факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність підприємства; оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства; контроль та аналіз функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємства; проведення контролю відхилень значень підконтрольних показників ЗЕДП; розроблення управлінських рішень щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства; розроблення комплексу заходів щодо усунення виявлених критичних відхилень підконтрольних показників. На кожному етапі визначені задачі, методи їх вирішення.

Запропоноване методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства передбачає вибір методів та заходів щодо управлінського рішення для усунення виявлених недоліків та визначення резервів ефективного функціонування машинобудівних підприємств, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність.

Впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства має бути організаційно налаштованим процесом, який запропоновано здійснювати за такими організаційними заходами та етапами: визначення організаційної структури служби контролінгу; формування стратегічних цілей розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства; аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності підприємства та її оцінювання; формування вимог керівництва щодо форм проведення контролінгу та формату необхідної інформації; впровадження управлінського обліку і звітності, створення єдиної облікової системи з урахуванням контролінгу; застосування процедур планування з урахуванням вимог контролінгу; реалізація механізму контролю і стимулювання; автоматизація контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства; оцінка ефективності впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Основним завданням створеної служби контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства є комплексне обстеження системи планування й обліку основних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства (рис. 2), що дозволить вирішити існуючі методичні й організаційні проблеми, усунути перешкоди у роботі системи збору інформації, скласти детальний класифікатор показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства та ін.

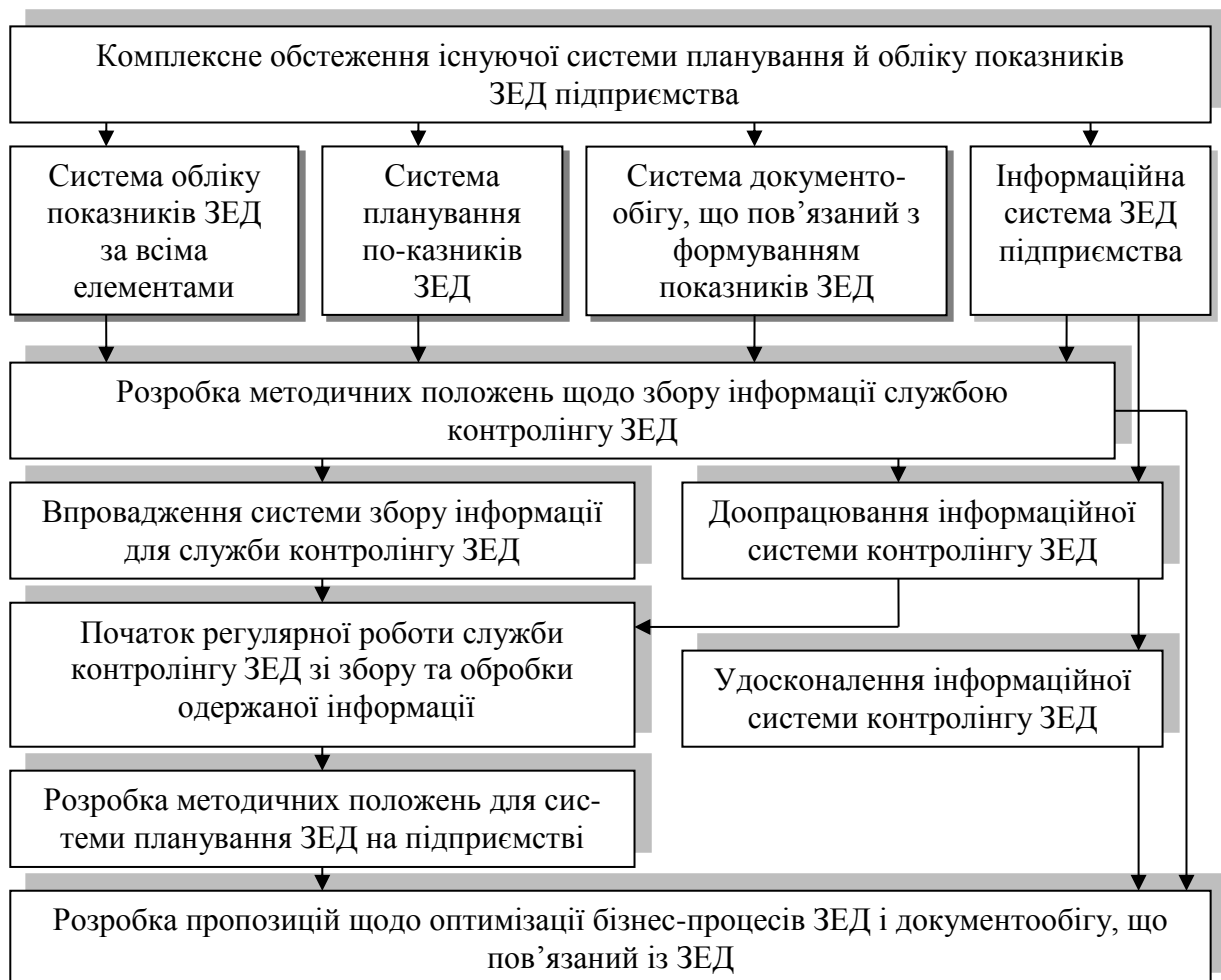


Рис. 2. Загальна послідовність робіт служби контролінгу ЗЕД на підприємстві

Таким чином, використання обґрунтованого і розробленого у дисертаційній роботі теоретичного підходу і методичного забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств дозволить покращити результати функціонування всієї системи управління та ухвалювати дійові управлінські рішення.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретико-методичного забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства. Основні висновки проведеного в роботі дослідження полягають у такому.

1. Для обґрунтування та прийняття управлінських рішень щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства даний вид діяльності пропонується розуміти як суттєвий фактор підвищення ефективності господарювання в масштабах держави і на мікрорівні. Змістовно зовнішньоекономічну діяльність підприємства рекомендується розглядати як сукупність ринкових відносин підприємства, які мають місце в процесі виробництва, розподілу, обміну, реалізації продукції з метою її експорту (імпорту) для забезпечення ефективності його діяльності.

2. Аналіз підходів до контролінгу та його здійснення в зовнішньоекономічній діяльності підприємства довів необхідність уточнення змісту функцій контролінгу та його складових як елементу системи управління на підприємстві. Контролінг зовнішньоекономічної діяльності підприємства запропоновано визначати як особливу складову системи управління підприємством, яка інтегрує всю систему управління в досягненні цілей з позиції майбутніх періодів та функціонально реалізується завдяки моніторингу стану підприємства в цілому, сервісу, що забезпечує інформаційну підтримку всіх інших функцій, аналізу й аналітичному оцінюванню функціонування, контролю за підконтрольними показниками на основі застосування методу відхилень, планування підконтрольних показників на основі прогнозу їх значень та розроблення управлінського рішення. Дієздатність контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства залежить від його видів, функцій, принципів, цілей, завдань, інструментів та методів, інформаційного забезпечення та служби контролінгу.

3. Ефективність реалізації всіх функцій контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства залежить від системи підконтрольних показників, яку доцільно формувати за трьома складовими: інтенсивні показники динаміки змін, показники структурних зрушень і раціональності використання коштів та показники ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Запропонована система показників спроможна реалізувати метод відхилень та уможливило визначення «вузьких місць» і резервів розвитку підприємства, яке здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

4. Виявлені тенденції перебігу ЗЕД машинобудівних підприємств в Україні в цілому та в Харківському регіоні зокрема свідчать про стрімке зростання

обсягів імпорту товарів у порівнянні з експортом, що підвищує ризик нарощування від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі. Машинобудівним підприємствам Харківської області притаманний інтенсивний розвиток ЗЕД, щодо управління нею – за-гальною проблемою є необхідність розроблення організаційно-економічних заходів з коригування нерівномірності змін значень валютної ефективності експорту, індексу фізичного обсягу експортованої продукції, виконання плану з експорту, коефіцієнта віддачі коштів, вкладених в експортні операції.

5. Згідно з розробленим методичним підходом до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства, його складовими є система показників, що є підконтрольними (окремі й інтегральні), етапи оцінки, інструменти оцінювання, організаційні заходи. Комплексність аналізу ЗЕД забезпечується врахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Вплив внутрішніх факторів запропоновано визначати з використанням математичного методу багатовимірного факторного аналізу, вплив зовнішніх факторів – на основі економетричних моделей з *dummy*-змінними. Доведено, що зовнішні законодавчо-правові фактори по-різному впливають на результати ЗЕДП. Рівень оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємства рекомендується визначати на основі інтегрального показника якості, який враховує закони розподілу значень показників та окремі функції перетворення їхніх значень.

6. Інформаційну підтримку контролінгу зовнішньоекономічної діяльності запропоновано розглядати як процес забезпечення інформацією для прийняття управлінського рішення, як сукупність форм документів, нормативну базу та реалізовані рішення щодо обсягів, розміщення та форм інформації, що використовується в інформаційній системі у процесі її функціонування. Для інформаційної під-тримки контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства запропоновано використовувати класифікації типів інформації контролінгу ЗЕД, які в процесі підготовки характеризуються ступенем використання окремих функцій управління ЗЕД (облік, контроль, аналіз, планування й координація). Уточнено систему ін-формаційних потоків контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Кожен інформаційний потік має такі ознаки: документ (на чому фізично міститься інформація); проблематика (інформація про результати ЗЕД); виконавець (посадова особа, яка передає інформацію); періодичність (частота передачі – щомісячно, щоквартально, щоденно). Удосконалено метод аналізу відхилень підконтрольних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства, який організовано за такими етапами: 1) прогнозування підконтрольних показників ЗЕД підприємства; 2) обчислення відхилень реально досягнутих значень підконтрольних показників від прогнозних; 3) аналіз відхилень; 4) розробка організаційно-економічних заходів щодо реалізації існуючих резервів або усунення істотних недовиконань. Методика аналізу відхилень ґрунтується на формалізації їх можливих причин, що є підґрунтям розроблених управлінських заходів.

7. Розроблено методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства за такими етапами: моніторинг стану і результатів господарської діяльності підприємства та його ЗЕД; визначення місця ЗЕД в діяльності конкретного підприємства; визначення форм проведення

контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства; формування системи підконтрольних показників; розроблення еталонного рівня значень підконтрольних показників; визначення зовнішніх правових факторів впливу ЗЕДП; визначення загальних факторів впливу на ЗЕДП; оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства; контроль та аналіз функціонування ЗЕД підприємства; контроль відхилень значень підконтрольних показників ЗЕДП; розроблення управлінських рішень щодо ЗЕД підприємства; розроблення комплексу заходів щодо усунення виявлених критичних відхилень підконтрольних показників. Ґрунтовність і практичне значення запропонованого методичного забезпечення підтверджені позитивними результатами їхньої апробації на вітчизняних підприємствах машинобудівної галузі.

8. Впроваджувати контролінг ЗЕД на вітчизняних підприємствах доцільно за розробленою системою організаційних заходів: визначення організаційної структури служби контролінгу; виявлення стратегічних цілей розвитку ЗЕДП; аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності підприємства та її оцінювання; формування вимог керівництва щодо форм проведення контролінгу та формату необхідної інформації; впровадження управлінського обліку і звітності, створення єдиної облікової системи з урахуванням контролінгу; впровадження процедур планування з урахуванням вимог контролінгу; реалізація механізму контролю і стимулювання; автоматизація контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства; оцінка ефективності впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Впровадження запропонованих організаційних заходів сприятиме підвищенню ефективності контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Малярець Л. М. Визначення впливу законодавчо-правових факторів зовнішньоекономічної діяльності на конкурентоспроможність підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : моногр. / під ред. д-ра екон. наук, професора Пономаренка В. С., д-ра екон. наук, професора Кизима М. О., д-ра екон. наук, професора Іванова Ю. Б. – Х. : ФОП Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2011. – С. 92–104. (*Особистий внесок автора*: визначено та обґрунтовано зміни до основних законодавчо-правових актів, що регулюють ЗЕДП, проаналізовано ступінь впливу зовнішніх факторів, зокрема законодавчо-правових, на ефективність ЗЕД підприємств).

Статті у наукових фахових виданнях

2. Проскурніна Н. В. Обґрунтування системи підконтрольних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Н. В. Проскурніна // Управління розвитком : зб. наук. статей. – Х. : ХНЕУ, 2011. – № 5 (102) – С. 187–189.

3. Малярець Л. М. Определение влияния законодательно-правовых факторов на эффективность внешнеэкономической деятельности предприятия / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Бизнес Информ. – 2011. – № 11 (406) – С. 129–131.

(*Особистий внесок автора*: обґрунтовано вплив зовнішніх факторів, зокрема законо-давчо-правових, на результати ЗЕДП).

4. Проскурніна Н. В. Формы внешнеэкономической деятельности предприятия / Н. В. Проскурніна // Бизнес Информ. – 2011. – № 2 (1) – С. 9–11.

5. Малярець Л. М. Комплексна оцінка зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 4 (14) – С. 202–209. (*Особистий внесок автора*: описано технологію здійснення комплексної оцінки ЗЕДП та рекомендовано аналітичний інструментарій для проведення комплексного оцінювання).

6. Малярець Л. М. Методичне забезпечення формування та проведення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Бизнес Информ. – 2012. – № 6 (413) – С. 32–35. (*Особистий внесок автора*: обґрунтовано і розроблено методичне забезпечення контролінгу ЗЕДП, яке складається з методики та методів, системи заходів щодо процедур проведення контролінгу ЗЕДП).

7. Проскурніна Н. В. Розроблення інформаційної підтримки контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Н. В. Проскурніна // Економіка розвитку. – 2012. – № 4 (64) – С. 78–83.

Публікації за матеріалами конференцій

8. Проскурніна Н. В. Определение контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия / Н. В. Проскурніна // Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми розвитку оціночної діяльності та інших консалтингових послуг» (Харків, 26–27 березня 2010 р.) // Бизнес Информ. – 2010. – № 3 (1) – С. 79–82.

9. Проскурніна Н. В. Уточнення змісту зовнішньоекономічної діяльності підприємства (ЗЕДП) / Н. В. Проскурніна // Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Антикризові аспекти регулювання економіки» (Харків, 2–4 грудня 2010 р.). – Х. : ХНЕУ, 2010. – С. 164–166.

10. Проскурніна Н. В. Залежність ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства від дії законодавчо-правових факторів / Н. В. Проскурніна // Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (Харків, 22–23 листопада 2011 р.). – Х. : ФОП Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. – С. 72–74.

11. Проскурніна Н. В. Логіка оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Н. В. Проскурніна // Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. «Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів» (Київ, 17–18 березня 2011 р.). – К. : КНЕУ, 2011. – С. 255–257.

12. Малярець Л. М. Технологія контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (Харків, 10–11 травня 2012 р.) – Х. : ФОП Александрова К. М.; ВД «ІНЖЕК», 2012. – С. 156–159. (*Особистий внесок автора*:

запропоновано технологію впровадження контролінгу ЗЕДП, що складається з 11 етапів).

АНОТАЦІЯ

Проскурніна Н.В. Теоретико-методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний економічний університет, Харків, 2013.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню і подальшому розвитку теоретико-методичного забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) як складової системи управління промислового підприємства. Дістало подальшого розвитку визначення зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано сутність контролінгу зовнішньоекономічної діяльності, його функції, елементи. Сформовано систему підконтрольних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємства в трьох складових – ефективність, динаміка змін, структурні зрушення та раціональність використання коштів. Виявлено тенденції перебігу ЗЕД машинобудівних підприємств в Україні в цілому та Харківському регіоні зокрема. Розроблено методичний підхід до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства з урахуванням впливу законодавчо-правових факторів та внутрішніх факторів на основі розробки узагальнюючого показника якості зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Обґрунтовано і розроблено інформаційну підтримку контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Розроблено методичне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Сформовано організаційні заходи впровадження контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Ключові слова: контролінг, зовнішньоекономічна діяльність, промислове підприємство, підконтрольні показники, оцінювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства, вплив законодавчо-правових факторів, інформаційна підтримка контролінгу, організаційні заходи впровадження контролінгу.

АННОТАЦИЯ

Проскурнина Н. В. Теоретико-методическое обеспечение контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский национальный экономический университет, Харьков, 2013.

Диссертация посвящена обоснованию и дальнейшему развитию теоретико-методического обеспечения контроллинга внешнеэкономической деятельности (ВЭД) как составляющей системы управления промышленными предприятиями. Внешнеэкономическую деятельность предприятия (ВЭДП) рекомендуется рассматривать как совокупность рыночных отношений предприятия, которые

возникают в процессе производства, распределения, обмена, реализации продукции с целью ее экспорта (импорта) для обеспечения эффективности данного вида деятельности. Проанализированы теоретические подходы к контроллингу и определено, что контроллинг внешнеэкономической деятельности предприятия – это особая составляющая системы управления предприятием, которая интегрирует всю систему управления в достижении целей с позиции будущих периодов и функционально реализуется благодаря мониторингу состояния предприятия в целом, сервису, обеспечивающему информационную поддержку всех других функций управления, анализу и оценке функционирования на аналитическом уровне, контролю за подконтрольными показателями на основе применения метода отклонений, планированию подконтрольных показателей на основе прогноза их значений и разработке управленческих решений. Уточнены составляющие контроллинга: виды, функции, принципы, цели, задания, инструменты, методы, информационное обеспечение и организация контроллинга на предприятии. Сформирована система подконтрольных показателей по трем составляющим – эффективности, динамики изменений, структурных сдвигов и рациональности использования денежных средств.

Проанализированы и выявлены основные тенденции функционирования внешнеэкономической деятельности предприятий Украины в целом и Харьковской области в частности. Разработан методический подход к оцениванию внешнеэкономической деятельности предприятия с учетом влияния на ее эффективность внешних законодательно-правовых факторов на основе использования эконометрических моделей с *dummy*-переменными, внутренних факторов, латентно обобщающих состояние внутренних бизнес-процессов на предприятии. Предложен обобщающий показатель, комплексно выражающий достигнутые уровни подконтрольных показателей с учетом их тенденций и характеризующий состояние предприятия по сравнению с конкурентами.

Разработана информационная поддержка контроллинга ВЭДП, которая учитывает типы информации и систему информационных потоков на предприятии. Усовершенствован метод анализа отклонений подконтрольных показателей внешнеэкономической деятельности предприятия, который организуется по таким этапам: составление прогноза подконтрольных показателей внешнеэкономической деятельности предприятия; вычисление отклонений реально достигнутых и прогнозных значений подконтрольных показателей; анализ отклонений; разработка организационно-экономических мероприятий реализации существующих резервов или устранение существенных недовыполнений.

Обосновано и разработано методическое обеспечение контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия, которым предусматривается: мониторинг состояния всей деятельности предприятия и его ВЭД; определение места внешнеэкономической деятельности в деятельности конкретного предприятия, определение форм проведения контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия; формирование системы подконтрольных показателей; разработка эталонного уровня значений подконтрольных показателей; определение внешних правовых факторов влияния ВЭДП; определение общих факторов влияния на ВЭД предприятия для её оценивания; контроль и анализ

функционирования ВЭД предприятия; проведение контроля отклонений значений подконтрольных показателей внешнеэкономической деятельности предприятия; разработка управленческих решений по внешнеэкономической деятельности предприятия и комплекса мероприятий по устранению выявленных критических отклонений подконтрольных показателей.

Предложена последовательность организационных мероприятий контроллинга ВЭДП, включающая реализацию таких этапов: определение организационной структуры службы контроллинга; определение стратегических целей развития внешнеэкономической деятельности предприятия; анализ внешнеэкономической деятельности предприятия и её оценка; определение по требованиям руководства форм проведения контроллинга и формата необходимой информации, внедрение управленческого учета и отчетности, создание единой учетной системы с учетом контроллинга; внедрение процедур планирования с учетом требований контроллинга; реализация механизма контроля и стимулирования; автоматизация контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия; оценка эффективности внедрения контроллинга внешнеэкономической деятельности предприятия.

Ключевые слова: контроллинг, внешнеэкономическая деятельность, промышленное предприятие, подконтрольные показатели, оценивание внешнеэкономической деятельности предприятия, влияние законодательно-правовых факторов, информационная поддержка контроллинга, организационные мероприятия по внедрению контроллинга.

ANNOTATION

Proskurnina N. V. Theoretical and methodological provision for foreign economic activity's controlling of an enterprise. - Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a candidate of science in Economics in specialty 08.00.04 - economics and business administration (according to types of economic activity). - Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2013.

This thesis is devoted to the further reasoning and development of theoretical and methodological provision for foreign economic activity's (FEA) controlling as a component of the management system of industrial enterprises. Theoretical approaches to controlling were analyzed and it was determined that the controlling of the foreign economic activity of an enterprise constitutes a special component of the enterprise's management system that integrates the whole control system to achieve certain objectives from the point of view of the future periods and is functionally implemented by monitoring of the state of the entire enterprise, the special service providing informational support to all other management features, analysis and evaluation of functioning at the analytical level, the control over parameters under control on the basis of the deflection method, the planning of the parameters under control on the basis of the predicting of their values and the development of managerial decisions. There was created a system of the parameters under control on three components: efficiency, dynamics of changes, structural shifts and the rational use of funds. There was also developed the methodical approach to evaluation of foreign economic activity of an enterprise considering the impact on its efficiency of foreign legislative and legal factors

on the basis of the use of econometric models with dummy-variables, as well as its internal factors, summarizing latently the state of internal business processes in the enterprise. There was developed the informational provision of the foreign economic activity's controlling, which takes into account the types of information and the system of information flows in the enterprise. There was substantiated and developed the methodological support of foreign economic activity's controlling. There was suggested a sequence of organizational measures of FEA controlling.

Key words: controlling, foreign economic activity of an enterprise, industrial enterprises, controlling indicators, evaluation of foreign economic activity of an enterprise, the impact of legislative and legal factors, informational support of controlling, organizational arrangements of controlling.

ПРОСКУРНІНА НАДІЯ ВІКТОРІВНА

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛІНГУ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підп. до друку 05.03.13 Формат 60X90/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний.

Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Наклад 100 прим. Зам. № 90

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».

Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.

61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4.

Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26
